

ASPECTE ALE DOMNIEI LUI ALEXANDRU IOAN CUZA ÎN OPERA ISTORICULUI ALEXANDRU LAPEDATU

Dan Mircea Mazălu

Personalitatea primului suveran al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza, a devenit un subiect de cercetare preferat de istoricul Alexandru Lapedatu, spre sfârșitul carierei sale. Astfel, între anii 1930 și 1946, acesta a prezentat în cadrul lucrărilor Academiei Române o serie de studii despre viața și domnia lui Cuza, lucrări pe care istoricul le considera etape în realizarea unei sinteze de mai mari dimensiuni, pe care intenționa să o scrie, despre viața și domnia lui Cuza¹. Studiarea domniei lui Cuza reprezenta de fapt reconsiderarea unui moment de transformări totale în istoria românilor, istorie aflată în pragul dintre medieval și modern, provocare de mare responsabilitate, depășită doar prin implicarea activă a elitelor românești progresiste, elite conștiente de rolul lor formator: „Căci față-n față erau în ce privește concepțiile și metodele de guvernământ, două mentalități, două curente: al oamenilor vechi, ai trecutului, ce credeau că se pot menține încă, firește în forme schimbate, stările anterioare cu privilegiile clasei conducătoare [...] și al oamenilor noi, ai prezentului, sau mai bine zis, ai viitorului, a celor ce luptau să se introducă cât mai iute și complet noul regim social și politic, de egalitate și libertate [...]”².

Factorul decisiv în această confruntare dintre vechi și nou a fost personalitatea dinamică a tânărului domnitor, alegerea acestuia în fruntea Principatelor Unite constituind, în opinia lui Lapedatu, victoria liberalismului și a reformelor asupra conservatorismului și a stagnării: „Domnul era, firește, partizanul sincer și hotărât al curentului nou, progresist, liberal și democrat. Căci, ca și aderenții acestui curent, el voia reforme mari și radicale, prin care Statul trebuia să se transforme sub raport social și politic și să se organizeze în spiritul cel mai nou al Convenției”³. Alături de domn au stat colaboratorii săi, realizând împreună cu acesta o activitate politică intensă, pusă în folosul națiunii, istoricul remarcând doi oameni de stat, care pe plan intern sau extern au servit în mod strălucit cauza tânărului stat dunărean: Mihail Kogălniceanu și Costache Negri. Astfel, Lapedatu sublinia meritele acestora, ca importanți protagoniști ai epocii unirii: „Ceea ce M. Kogălniceanu a fost, pentru acesta, în politica internă, ca promotor al marilor reforme sociale și politice, care fac

¹ Alexandru Lapedatu, *Scrieri alese. Articole, Cuvântări, Amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opreș, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 415.

² Alexandru Lapedatu, *Viața internă a Principatelor Unite sub Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)*, București, Editura Cartea Românească, 1932, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 8.

gloria domniei lui Cuza-Vodă, a fost în politica externă, pentru dificilele probleme diplomatice ce s-au pus acestei domnii, C. Negri [...]”⁴. Prezența unui aparat diplomatic românesc de calitate în capitalele marilor puteri europene era foarte necesară, alături de imperativul realizării unor reforme de tip modern, Principatele Unite fiind confruntate cu delicata problemă a recunoașterii internaționale a dublei alegeri. Prin calitățile sale de om de stat, Cuza a rezolvat și această dificilă problemă diplomatică, națiunea română având în domn și în emisarii acestuia în străinătate, niște reprezentanți străluciți: „Mult mai importantă și mai hotărâtoare pentru realizarea Unirii depline fu însă acțiunea diplomatică a lui Cuza-Vodă. Ea constituie un strălucit capitol al domniei lui și pun în evidență eminentele sale calități ca Șef de Stat”⁵.

Lovitura de stat realizată de domn la 2 mai 1864 era aprobată de istoric, fiind văzută ca o etapă necesară pentru adoptarea reformelor respinse în mod repetat de o Adunare dominată de conservatori, ostilă lui Cuza: „Astfel, încetul cu încetul, în conștiința Domnului, a colaboratorilor săi, a opiniei publice, își făcu loc convingerea că numai cu mijloace tari, pe cale autoritară, în afară de lege, se poate ajunge la acest scop”⁶. Alegerea lui Negri în funcția de conducere a noii Adunări se datora și prestigiului avut de acesta în cercurile politice din străinătate, prezența fostului diplomat în fruntea instituției legislative oferindu-i acesteia un plus de legitimitate. Negri, împreună cu domnitorul, reprezentau generația care se afirmase începând cu revoluția din 1848, mulți dintre membrii ei desfășurând o activitate intensă în emigrație în slujba unirii Țărilor Române, devenind ulterior persoane cu funcții importante în stat, bucurându-se de sprijinul, atât de necesar, al vestului Europei⁷.

Îndepărtarea de domn a celui mai important colaborator al său, Mihail Kogălniceanu, a reprezentat, în opinia lui Alexandru Lapedatu, începutul unui șir de măsuri politice greșite luate de Cuza, fiind cauza principală a loviturii de stat de la 11 februarie 1866: „Teama unei prea mari popularități a colaboratorului său, făcu pe Domn, adesea necugetat și nestăpânit, să arunce lui Kogălniceanu la întoarcere, într-un Consiliu de Miniștri, cele mai grele și mai nemeritate cuvinte”⁸. Pe lângă faptul că reprezenta o greșală politică, îndepărtarea lui Kogălniceanu fusese și un act de nerecunoștință, fostul colaborator ajutându-l pe Cuza să treacă peste multe momente dificile ale

⁴ Alexandru Lapedatu, *Între Cuza-Vodă și Costache Negri*, București, Imprimeria Națională, 1941, p. 3.

⁵ Lapedatu, *Viața internă a Principatelor*, p. 11-12.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Lapedatu, *Între Cuza-Vodă și Costache Negri*, p. 13.

⁸ Lapedatu, *Viața internă a Principatelor*, p. 24.

domniei, cel mai important fiind cel legat de asasinarea lui Barbu Catargiu⁹. Perioada domniei lui Cuza, de după despărțirea de Kogălniceanu, a constituit și o intensificare a spionajului întreprins de adversarii unirii pe teritoriul românesc, în special de Austria, destinat destabilizării situației politice interne, acum înregistrându-se numeroase acțiuni cu caracter subversiv, debutând cu asasinarea lui Catargiu de Bogaty, un posibil agent austriac¹⁰. Obiectiv, Lapedatu insista, astfel, și asupra greșelilor făcute de Cuza, greșeli care i-au erodat treptat autoritatea și sprijinul opiniei publice de care se bucura la începutul domniei sale, acesta aflându-se după îndepărtarea lui Kogălniceanu sub influența unui cerc restrâns de interese: „După ridicarea partidelor împotriva sa și după retragerea lui Kogălniceanu, Cuza-Vodă nu mai avea în jurul său decât oameni politici fără multă autoritate și mare prestigiu, și din nenorocire, o camarilă detestabilă, care exercita o nenorocită influență în conducerea afacerilor publice”¹¹.

Intenția lui Cuza, prin recunoașterea celor doi fii naturali ai săi cu principesa sârbă Obrenovici, de a întemeia o dinastie la conducerea statului a fost greșeala fatală a domnului, făcută pe fondul unei izolări totale a acestuia față de realitățile unei societăți românești din ce în ce mai nemulțumită de conducătorul său: „Totuși, Domnul, înconjurat și adulat de favoriți, nu vedea compromiterea situației sale, El se credea tare pe popularitatea câștigată prin reforma agrară, pe indiferența claselor producătoare orășenești în problemele vieții constituționale, și pe devotamentul armatei”¹². Detronat și exilat, Cuza a rămas până la sfârșitul vieții sale fidel intereselor națiunii române, refuzând să întreprindă, din exilul în care se afla, vreo acțiune care ar fi atentat la stabilitatea vieții politice românești: „[...] în străinătate, unde-și petrecu restul vieții și unde Alexandru Ioan Cuza se purta cu cea mai mare demnitate, și cu cel mai înalt patriotism. El refuză să se facă instrumentul celor ce credeau a găsi în sine pe omul răzbunării nesocotite, și nu avu în vedere, prin atitudinea sa, în tot timpul exilului, decât interesele țării și ale neamului, peste care domnise în una din cele mai însemnate epoci ale istoriei noastre”¹³.

În concluzie, istoricul recunoaște rolul formator al domnitorului, geneza statului modern român fiind pusă, în opinia lui Lapedatu, sub amprenta personalității lui Alexandru Ioan Cuza, reformele realizate de acesta influențând decisiv evoluția istorică a națiunii române: „Aceasta este de astfel însemnătatea,

⁹ Alexandru Lapedatu, *Mărturii și precizări nouă cu privire la sfârșitul lui Barbu Catargiu*, București, Imprimeriile Naționale, 1938, p. 4.

¹⁰ Alexandru Lapedatu, *Un aventurier ungar în Principatele române în epoca unirii lor, Gb. Bogaty*, București, „Imprimeriile Statului”, 1939, p. 5.

¹¹ Lapedatu, *Viața internă a Principatelor*, p. 26.

¹² *Ibidem*, p. 27.

¹³ *Ibidem*, p. 30.

marea însemnătate a domniei lui Cuza-Vodă în evoluția istorică a Statului român: tot ce s-a dobândit între 1859 și 1866, ca mari realizări politice și naționale, s-a dobândit și prin personalitatea Domnitorului. Țara a văzut-o și a înțeles-o și de aceea, încă în viață fiind, Cuza-Vodă a intrat în domeniul legendei, iar după moartea sa, care a fost un adevărat doliu național, el a intrat pentru toate timpurile în istoria neamului, ca Domn al unirii și al marilor reforme”¹⁴.

Fascinat de personalitatea domnitorului unirii și fiind ferm convins de importanța deosebită a domniei acestuia pentru procesul de formare a națiunii române și a României moderne, istoricul Alexandru Lapedatu avea ca principal proiect realizarea unei monografii ample despre perioada domniei lui Cuza. Însă istoria nefastă a deceniului cinci al secolului trecut, mai ales intrarea statului român în zona de influență sovietică, au împiedicat punerea în practică a acestui important proiect istoriografic, istoricul plătind cu viața opțiunile sale politice din perioada interbelică¹⁵. Cu toate acestea, studiile realizate de Lapedatu în legătură cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza constituie și astăzi contribuții valoroase pentru cercetarea perioadei, fiind surse bibliografice obligatorii pentru cercetătorii istoriei moderne a românilor. Prin activitatea sa neobosită, istoricul a marcat și în domeniul istoriei secolului XIX un început de drum, realizând prin lucrările sale referitoare la epoca lui Cuza o radiografie a societății românești, confruntată cu noi realități specifice Europei moderne¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31.

¹⁵ Lapedatu, *Scriseri alese*, p. 415.

¹⁶ Consultarea studiilor lui Alexandru Lapedatu a reprezentat un tabu în perioada anilor 1947-1966, cenzura comunistă interzicând orice referire la persoana sau opera fostului istoric și om politic liberal. Relativa destindere politică realizată după anul 1964 a permis cercetătorilor români redescoperirea scrisului istoric al acestuia, studiile sale fiind puse astfel în valoare. Primul istoric român care a întrerupt tăcerea referitoare la opera lui Lapedatu, a fost Constantin C. Giurescu, folosind studiile sale în lucrarea *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, Editura Științifică, 1966, mai ales pentru controversata problemă a abdicării lui Cuza. În continuare, istoricul Marin Mihalache, specialist al civilizației moderne românești, s-a raportat la scrisul lui Lapedatu pentru realizarea monografiei *Cuza Vodă*, București, Editura Tineretului, 1967.

Un moment important în evocarea personalității lui Cuza l-a reprezentat culegerea de studii *Cuza Vodă, in memoriam*, Iași, Editura Junimea, 1973, realizată sub coordonarea lui Leonid Boicu, Gheorghe Platon și Alexandru Zub. În cadrul acesteia, informațiile oferite de scrisul lui Lapedatu au fost fructificate în cadrul a trei studii: Constantin C. Angelescu, „Unificarea legislației Principatelor Unite Române sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza”; V. Russu, „Monstruoasa coaliție și detronarea lui Cuza”; D. Vitcu, „Alexandru Ioan Cuza – Anii exilului (1866-1873)”. Revenirea la comunismul de tip stalinist a marcat, mai ales după 1974, reluarea unor clișee referitoare la istoriografia interbelică, considerată ca reprezentând o cultură de tip burghez, chiar și referirile științifice la unii reprezentanți ai acesteia fiind considerate inoportune. Consultarea studiilor lui Lapedatu devenea din nou o activitate riscantă, puțini istorici având curajul să o facă. Dintre aceștia îi amintim pe Apostol Stan, cu lucrarea *Grupări și*

Un aspect deosebit de important al preocupărilor lui Alexandru Lapedatu referitoare la domnia lui Cuza era cel legat de circumstanțele asasinării primului său ministru, Barbu Catargiu, istoricul dedicând acestui eveniment politic, deosebit de controversat, un prim studiu, realizat în anul 1933, în care trata implicațiile tragicului sfârșit al fostului prim-ministru asupra vieții politice interne românești¹⁷. Abordarea acestui subiect constituise un proiect de cercetare mai vechi al lui Alexandru Lapedatu, creionat cu un deceniu în urmă, cu ocazia preluării funcției de director al *Arhivelor Statului*, în locul fostului său profesor, Dimitrie Onciul, care trecuse în neființă. În timpul scurtului său mandat în fruntea acestei instituții, istoricul, datorită firii sale introspective, descoperise documentele rezultate în urma anchetei poliției asupra atentatului politic, acestea fiind încuiate și uitate într-un fișet metalic. Deși, inițial, Lapedatu fusese impresionat de importanta descoperire, acesta a abandonat studierea lor datorită faptului că ele erau de fapt copii ale documentelor inițiale, realizate mai târziu, în anii 1866-1867. Riguros în culegerea și analizarea izvoarelor istorice, cercetătorul de formație pozitivistă refuza, în acest fel, să realizeze o lucrare științifică bazată pe documente transcrise într-o perioadă în care datorită atitudinii ostile a reprezentanților statului român față de personalitatea lui Cuza, actele respective puteau fi transcrise în mod tendențios, pentru a arunca o umbră asupra imaginii fostului domnitor, amânând, astfel, timp de zece ani tratarea acestui eveniment istoric. În comunicarea prezentată în anul 1933 în cadrul Academiei Române, istoricul revenea asupra acestor documente, aplicând o metodă interesantă pentru analiza acestora și stabilirea gradului lor de veridicitate. Prin experiența sa, dobândită în cele trei decenii de cercetare a arhivelor românești, Lapedatu făcea o tratare critică a actelor anchetei, comparându-le cu datele generale ale evenimentului, cunoscute și acceptate de istoriografia momentului. În urma studierii acestor documente, istoricul aducea în dezbatere posibila mușamalizare a atentatului, făcută de autorități, care, intervenind în desfășurarea anchetei, nu au permis finalizarea acesteia și, în consecință, aflarea numelui asasinului și a eventualilor conspiratori¹⁸. Cercetătorul făcea o încadrare a circumstanțelor în care se produsese atentatul, în cadrul contextului general al societății românești, identificând cauzele acestuia în existența unui

curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979; Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, București, 1984. Noul mediu politic de după anul 1989 a permis redescoperirea scrisului istoric și politic a lui Alexandru Lapedatu, contribuțiile acestuia la studierea trecutului românilor constituind astăzi un fond bibliografic important și obligatoriu pentru cercetarea istorică.

¹⁷ Alexandru Lapedatu, „În jurul asasinării lui Barbu Catargiu“, în *AAR-SI*, seria III, tom XIV, mem. 7 (1933).

¹⁸ *Ibidem*, p. 16.

conflict major între cele două orientări politice românești, liberală și conservatoare. Astfel, prin fermitatea cu care se opusese tuturor proiectelor cu caracter liberal și în special față de reformarea sistemului electoral, Barbu Catargiu, reprezentantul marilor proprietari funciari devenise, în viziunea atât a opoziției cât și a opiniei publice, simbolul conservatorismului și al stagnării, modele respinse de istoricul Alexandru Lapedatu și prin prisma principiilor sale politice liberale. Tensiunile politice, care culminaseră în momentul prezentării în Adunare, de primul ministru, a proiectului propriu de reformă agrară, au avut, prin atentat, o formă de manifestare violentă și regretabilă, care s-a repetat, din păcate, și în secolul XX: „De aceea, pentru mine, Barbu Catargiu a fost nu numai victima credinței sale nestrămutate și a caracterului său inflexibil, dar și a rătăcirii cu care se găsea cu întreaga sa clasă socială, din care făcea parte, crezând că noul Stat român se poate organiza, consolida și dezvolta pe alte temeuri decât acele pe care le impuneau spiritul timpului modern și necesitățile de viață în acest spirit ale poporului român, – adică pe o structură și o întocmire pe sens conservator și reacționar și prin menținerea mai departe a maselor țărănești în servitute, sărăcie și ignoranță”¹⁹.

În cadrul studiilor sale, referitoare la istoria modernă a românilor, Lapedatu era interesat să surprindă și acțiunile cu caracter conspirativ, desfășurate de unii reprezentanți ai puterilor vecine ostile formării statului național, în special cele realizate de Imperiul Habsburgic. Astfel, în comunicarea cu titlul *Mărturii și precizări nouă cu privire la sfârșitul lui Barbu Catargiu*, prezentată în cadrul Academiei Române în ședința din data de 16 decembrie 1938, Lapedatu revenea asupra considerațiilor privind sfârșitul tragic al lui Barbu Catargiu, aducând noi informații legate de posibila implicare a Austriei în atentat. Istoricul reconsidera anumite concluzii făcute în anul 1933, datorită studierii unor documente inedite, de maximă importanță, referitoare la subiectul amintit, Lapedatu reușind să aibă, între timp, acces la actele anchetei oficiale a atentatului, aflate într-un fond secret al Arhivelor Statului, alături de documente străine, necercetate până la data redactării comunicării din anul 1938. El recunoștea faptul că, datorită insuficientului aparat critic, concluziile sale anterioare fuseseră făcute, în general, „[...] numai pe deducțiuni și considerațiuni, logice și firești, scoase din cercetarea și examinarea atentă și obiectivă a evenimentelor și situațiunei politice din acea epocă”²⁰.

Cauza principală a asasinatului politic fusese, și în concluziile acestui studiu, problema legii rurale, realizată de prim-ministrul Barbu Catargiu sub o formă conservatoare, în contradicție cu principiile liberale care au caracterizat reformele realizate de domnitorul Cuza. Istoricul considera și în alte studii

¹⁹ *Ibidem*, p. 28.

²⁰ Lapedatu, *Mărturii și precizări nouă*, p. 112.

dedicate domniei lui Cuza faptul că esența politicii reformiste dusă de domnitor fusese rezultatul confruntării dintre ideile conservatoare și cele liberale, acesta fiind un promotor constant al liberalismului în cadrul organizării noului stat de la gurile Dunării²¹. Conflictul deschis și atmosfera tensionată care domina clasa politică în preajma votării legii rurale, la 11 iunie 1862, puteau provoca o adevărată „furtună” în capitala României. Cuza, intuind producerea unor posibile incidente provocate de adversarii săi politici, avea un plan de reprimare a acestora, caracterizat de Lapedatu ca având „măsuri neașteptat de violente”. Existența acestui plan fusese descoperită de istoric prin studierea raportului diplomatic realizat de consulul francez din Principatele Române, Tillos, și trimis ministrului de externe al Franței. Conform raportului, Cuza îi prezentase personal consulului francez măsurile cu caracter autoritar pe care le planificase: „În caz de tulburări serioase, planul meu este fixat: voi lua însumi comanda trupelor, mă voi sui în dealul Mitropoliei, unde voi invita Corpul consular să mă urmeze și de acolo voi bombarda orașul, până ce se va intra în ordine”²².

Atmosfera tensionată, însoțită de frământările politice existente în societatea românească imediat după asasinarea prim-ministrului Barbu Catargiu, era văzută de Cuza ca fiind motivul favorabil pentru instaurarea unui regim de autoritate personală, anticipând lovitura de stat din anul 1864. Tendințele autoritare ale lui Cuza erau surprinse de Lapedatu în cadrul unui nou raport diplomatic, realizat de baronul Eder, consulul austriac la București: „În acest sens, a dat instrucțiuni lui Costache Negri la Constantinopol să intervină pe lângă Poarta Otomană și reprezentanții Puterilor Garante, ca să fie suspendată Constituția, cu menajarea stărilor actuale și să se acorde Domnitorului, în mod provizoriu, dictatura, cu un Consiliu de stat alături”²³. Deși prezenta un aspect mai puțin cunoscut al personalității lui Alexandru Ioan Cuza, cel al atracției pentru o conducere de tip autoritar, Lapedatu își păstra încrederea în bunele intenții ale domnitorului, politica dusă de acesta fiind văzută ca o urmare a piedicilor puse de o clasă politică refractară la reformele sale: „Dorința acestuia, a principelui, este un Guvern care să nu pună nici o piedică și nici o greutate în calea dorințelor sale. Ori de câte ori a încercat până acum să realizeze această dorință, partidul conservator și partidul revoluționar s-au unit în Adunare. Față de această opoziție, ele, partidele, au trebuit să fie înlăturate”²⁴. Explicarea cauzelor regimului de autoritate instaurat de Cuza era făcută în decembrie 1938, moment când România se afla sub conducerea unui regim asemănător, impus de regele Carol al II-lea. Intrat în partidul regal,

²¹ Lapedatu, *Viața internă a Principatelor Unite*, p. 8.

²² Lapedatu, *Mărturii și precizări nouă*, p. 118-119.

²³ *Ibidem*, p. 121-122.

²⁴ *Ibidem*, p. 127.

Frontul Renașterii Naționale, după interzicerea Partidului Național Liberal, istoricul legitima, prin comunicarea prezentată în cadrul Academiei Române, politica regală, istoria fiind chemată din nou să explice sau să justifice evoluția unor evenimente ale prezentului.

În concluziile studiului, deși recunoștea beneficiile obținute de Cuza în urma asasinării lui Barbu Catargiu, Lapedatu excludea orice amestec al domnitorului sau al apropiaților săi în producerea crimei, aceasta având numeroase cauze posibile: o răzbunare personală, agenții sârbi intrați în țară înaintea producerii atentatului, sau implicarea provocatoare a Austriei, prin intermediul agentului Bogathy, arestat de autoritățile române imediat după moartea prim-ministrului. Istoricul nu făcea o deducție tranșantă asupra cauzelor care au dus la moartea lui Barbu Catargiu, comunicarea aducând, în opinia sa, doar noi elemente în factologia problemei: „[...] fiind convins de necesitatea continuării cercetărilor, pe baza unor documente, cari, evident, trebuiesc completate cu altele ce nu ne-au ajuns încă la cunoștință”²⁵.

Lapedatu revenea, un an mai târziu, asupra asasinării lui Barbu Catargiu, printr-o nouă comunicare prezentată la *Academia Română*, în cadrul ședinței din data de 12 mai 1939, în care era surprinsă posibila implicare în atentat a lui Gheorghe Bogathy, un personaj monden al vremii, considerat ca fiind agent austriac. În argumentație erau folosite ca surse documentare actele rămase în urma anchetei oficiale a poliției române, care, deși subliniau posibila implicare a lui Bogathy în atentat, nu îl acuzau în mod oficial²⁶. Istoricul oferea un aspect inedit, care ridica multe semne de întrebare asupra atentatului, cu referire directă la persoana lui Bogathy și la atitudinea surprinzătoare avută de Cuza față de posibilul asasin, deși poliția găsisese asupra lui arma crimei: „Dar cercetările începute atunci pentru descoperirea ucigașului au rămas fără rezultat, iar Bogathy, care dispăru pentru scurt timp, fu numit de Cuza, când reveni, inginer forestier”²⁷. Deși nu își propunea să rezolve misterul morții lui Barbu Catargiu, Lapedatu aducea prin studiul său noi informații referitoare la condițiile în care se produsese asasinatul, comunicarea prezentată în cadrul Academiei fiind apreciată de personalitățile prezente cu această ocazie, cel mai impresionat de calitatea acesteia fiind savantul Nicolae Iorga.

Circumstanțele istorice legate de ultima parte a domniei lui Cuza și a abdicării sale forțate au constituit subiectul unui nou studiu, prezentat sub forma unei comunicări științifice în cadrul Academiei Române, în anul 1941. Realizat într-un moment istoric în care statul român trecea, din nou, prin împrejurări deosebit de dificile, studiul era menit să clarifice anumite aspecte

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Lapedatu, *Un aventurier ungar*, p. 44.

²⁷ *Ibidem*, p. 54.

legate de abdicare, analizate de istoricul Alexandru Lapedatu, consacrat ca unul dintre specialiștii domniei lui Cuza: „Unii – prieteni și aderenți ai fostului Domnitor – l-au prezentat ca un act de trădare față de acesta și de interesele țării. Alții – adversari politici sau personali ai săi – ca un act politic menit să asigure dezvoltarea, pe căi normale, a vieții constituționale și dinastice a noului Stat român”²⁸. Preocupat de întreaga problemă istorică legată de perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza, Alexandru Lapedatu surprindea un nou aspect al acesteia, prin analizarea circumstanțelor și a urmărilor în care a avut loc lovitură de stat realizată în mai 1864 de domnitor și a rolului avut de cel ce fusese, în opinia sa, principalul colaborator al lui, Mihail Kogălniceanu: „În adevăr, în toată cariera politică, de strălucite acțiuni și epocale realizări, a marelui bărbat de Stat, evenimentul dela 2 Mai 1864 stă deasupra tuturor celorlalte, prin hotărârea și bărbăția cu care a fost săvârșit, ca și prin urmările însemnate pe care le-a avut în dezvoltarea și consolidarea României moderne”²⁹. Lapedatu prezenta principala cauză a evenimentelor care au produs schimbarea sistemului de stat în urma actului de la 2 mai 1864, necesitatea realizării unei reforme agrare care să reglementeze raporturile sociale determinate de principala ramură a economiei tânărului stat român, agricultura. Măsura adoptată de domn, în urma consultării cu principalii săi aliați, alături de care se afla și Kogălniceanu, avea scopul creșterii autorității centrale în raport cu cele ale puterii legislative, dominată de marii proprietari funciari, care constituiau un obstacol față de intențiile reformiste ale lui Cuza, în raport cu problema proprietății agrare: „Căci ruptura nu s-a produs decât atunci, când, într-adevăr, se făcu dovadă că Adunarea nu putea fi adusă nici măcar să discute, necum să voteze, proiectul noii legi rurale, ce i se prezentase, și pentru a cărei realizare M. Kogălniceanu primise Guvernul”³⁰.

Importanța personalității prim-ministrului și rolul acestuia în noul regim instaurat în mai 1864 i-a atras acestuia numeroase adversități, mai ales din partea cercurilor de influență aflate în imediată apropiere a domnului, față de care Kogălniceanu s-a delimitat constant, refuzând să le promoveze interesele private care veneau în dezacord cu interesul public. Opoziția manifestată de principalul colaborator al domnitorului față de această adevărată *camarilă* prezentă în jurul său, a generat numeroase conflicte, prin care membrii acesteia încercau să submineze poziția lui Kogălniceanu: „Ocaziune le-o dete entuziasta primire făcută lui M. Kogălniceanu în călătoria de inspecțiune pe care acesta o

²⁸ Alexandru Lapedatu, „11 Februarie 1866 în perspectiva istorică a trei sferturi de veac”, în *AAR-SI*, seria III, tom XXIII, mem. 13 (1941), p. 1.

²⁹ Alexandru Lapedatu, „Omul dela 2 Mai - învinsul dela 11 Februarie”, în *AAR-SI*, seria III, tom XXV, mem. 5 (1942), p. 1.

³⁰ *Ibidem*, p. 16.

întreprinse în calitate de Ministru de Interne în Oltenia, după decretarea legii rurale. Căci, deși el, leal și onest, cum știa să-și servească Domnul, [...] totuși camarila, prin insinuațiuni perfide și calomnii odioase, izbuti a provoca gelozia Domnitorului, care, nesocotit și necugetat, cum era uneori, aruncă președintelui său de Consiliu, la întoarcere, grele și nesocotite cuvinte de reproș și ocară, în fața întregului Guvern³¹.

Din acest moment, omul politic a intrat, fără a avea vreo vină, în dizgrația lui Cuza, refuzând în continuare orice compromis făcut cu membrii camarilei. Alexandru Lapedatu respingea anumite opinii existente în istoriografia românească, ce îl plasau pe Kogălniceanu printre membrii acestui cerc ocult de persoane din apropierea Domnului. După retragerea sa de la conducerea guvernului în februarie 1865, făcută la inițiativa domnească, datorită presiunilor camarilei, fostul colaborator al lui Cuza a rămas departe de orice funcție politică, refuzând orice act de opoziție față de regimul instaurat la 2 mai 1864. Capacitățile sale, care l-au impus ca fiind cea mai importantă personalitate a domniei lui Alexandru Ioan Cuza, i-au facilitat realizarea unor analize pertinente referitoare la evoluțiile politice de pe scena politică românească, Kogălniceanu asistând cu tristețe la erodarea autorității instituției centrale, aspectul, deosebit de grav, punând în pericol, în accepțiunea sa, însuși construcția statală a României moderne, recent realizată. Astfel, Kogălniceanu își exprima în mod public dezacordul față de anumite acțiuni care au caracterizat ultima perioadă a domniei lui Cuza, rămânând un observator pragmatic al realităților societății românești: „Era, se pare, de altfel, atât de decepționat de situațiunea în care se găsea țara pe urma incapacității și marilor greșeli ale ultimului guvern al Domnitorului Unirii, că ajunsese să se îndoiască chiar de viabilitatea Statului. [...] Soarta acestor țări – ar fi zis el – a Principatelor, care nu se pot menține prin ele înseși, este a cădea sub dominațiunea celor doi mari vecini – Austriaci sau Ruși”³².

Lapedatu îl considera pe omul politic de la 2 mai 1864 ca fiind unul dintre învinșii înlăturării lui Cuza, de la 11 februarie 1866, deoarece, conform propriilor cuvinte, Kogălniceanu nu a putut împiedeca nefericitul deznodământ pe care îl anticipase de mult, la care se ajunsese, datorită, în primul rând, ingerințelor camarilei în actul de guvernare. În plus, experiența sa, acumulată ca istoric în analizarea vieții politice, nu a putut fi folosită, în ultima perioadă a domniei lui Cuza, în beneficiul statului, pierderea principalilor săi colaboratori grăbind abdicarea Domnului, erorile acestuia putând fi evitate, prin menținerea unor apropiați, așa cum fusese fostul prim-ministru Mihail Kogălniceanu: „Căci pe suverani, cum, pe drept cuvânt spunera M. Kogălniceanu, nu-i răstoarnă

³¹ *Ibidem*, p. 19.

³² *Ibidem*, p. 23.

popoarele, ci miniștrii cei răi. Așa a fost cu Alexandru Ioan I și așa a fost cu atâți alții a căror cădere o înregistrează istoria. Din nefericire, însă, deși de aproape două mii de ani se repetă mereu că *historia est magistra vitae*, totuși oamenii nu țin seama de învățămintele ei, ci merg, voit și nesocotit, cu pasiune și orbire, împotriva acestor învățăminte, chiar și atunci când sunt atât de apropiate de ei”³³.

Problema implicării diplomațiilor europene în viața politică internă a Principatelor Unite a constituit un subiect abordat de Alexandru Lapedatu în comunicările sale, istoricul analizând principalele evenimente din timpul domniei lui Cuza în raport cu interesele și acțiunile realizate de marile puteri vecine. Astfel, prin comunicarea prezentată în cadrul Academiei Române în anul 1946, acesta studia unul din principalele momente ale epocii domnitorului Unirii Principatelor, acela al loviturii de stat din anul 1864, în funcție de obiectivele diplomațiilor europene care aveau interese directe în zona Dunării de jos, în special ale Imperiului Habsburgic: „Căci în jurul acestei acțiuni s-a provocat, după cum vom vedea mai târziu, întreaga zarvă ce s-a iscat în lumea diplomatică a vremii, zarvă în fruntea căreia a stat, cu neogoită stăruință, dela început până la sfârșit, Austria”³⁴. Istoricul prezenta confluența intereselor puterilor vecine, care încercau să speculeze în propriul avantaj măsurile adoptate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, prin interpretarea reformelor politice care sporeau autoritatea puterii centrale ca fiind încălcări ale stipulațiilor internaționale, ce stăteau la baza actului Unirii și a organizării interne a noului stat. În acest sens, interesate în anularea actului unirii, Rusia și Austria încercau să speculeze situația internă creată după actul de la 2 mai 1864, prin organizarea unei intervenții militare îndreptate împotriva statului român: „Nu era o simplă coincidență faptul că tocmai atunci, Austria concentrase trupe la frontierele Transilvaniei, iar Rusia la acele ale Basarabiei, cu scopul evident de a pătrunde în Principate, îndată ce ocaziunea li s-ar fi oferit, prin turburările pe care le scontau – fie în urma așteptatei lovituri de Stat, fie pe urma unei încercări de detronare a Domnului român, încercare pusă la cale printr-un complot pus la cale zilele acelea, Complotul Sutzu-Balș”³⁵.

Lapedatu sublinia rolul important avut de diplomația franceză, care, în continuarea sprijinului acordat românilor cu ocazia Congresului de pace de la Paris din 1856, își manifesta interesul și îngrijorarea față de intențiile agresive ale vecinilor Principatelor Române, arătându-și, totodată, ca răspuns la protestul înaintat de Alexandru Ioan Cuza, hotărârea de a interveni în mod

³³ *Ibidem*, p. 25.

³⁴ Alexandru Lapedatu, „Austria și lovitura de stat dela 2/14 Mai 1864”, în *AAR-SI*, seria III, tom XXVIII, mem. 5 (1946), p. 2.

³⁵ *Ibidem*, p. 4.

direct pentru a asigura statalitatea edificiului politic românesc: „Franța, marea protectoare din acea vreme a Țărilor Române, sesizându-se de protestul Domnului român, ceru imediat explicațiuni atât Austriei cât și Rusiei, pentru că, zicea Drouyn de Lhouys – Ministrul Afacerilor Străine al Împăratului Napoleon al III-lea – concentrările de trupe austriace și rusești la frontierele Principatelor dunărene, nu pot fi îndreptate decât împotriva acestora sau a Turciei”³⁶. Poziția fermă afișată de Franța, care a continuat să sprijine actul unirii politice și existența statului românesc, a contracarat intențiile destabilizatoare ale puterilor ostile, între care se distingea Austria, din motive legate de configurația etnică avută de imperiul dunărean. Astfel, cu ajutorul acțiunii diplomatice susținute de emisarii împăratului Napoleon al III-lea, s-a reușit convingerea Angliei de inoportunitatea și pericolul reprezentat de o intervenție militară îndreptată împotriva Principatelor Unite, fiind totodată respinsă propunerea Austriei de impunere de sancțiuni împotriva românilor. Alexandru Lapedatu analizează contextul diplomatic al momentului, surprinzând atitudinea puterilor europene, care, acționând din prisma susținerii propriilor interese în regiunea Balcanilor, au determinat evoluția politică a tânărului stat românesc: „Iată dar cum și acțiunea diplomației austriace spre a solidariza Puterile spre a da mandat Curții suzerane, a executa, cu tărie și hotărâre, prin constrângere chiar, sancțiunile pe care Puterile le-ar fi hotărât împotriva principatelor, căzu, prin opoziția aceluiași două mari Puteri – Franța și Anglia – susținute, cum se va vedea din capitoul următor, de atitudine prudentă și rezervată a Turciei care, din recente experiențe, știa bine că nu poate conta, în această chestiune, pe concursul solidar al Puterilor”³⁷. Istoricul analizează, prin studierea rapoartelor și actelor oficiale emise de reprezentanții puterii vecine, atitudinea ostilă a Austriei, prezentând măsurile pe care diplomația monarhiei habsburgice le prevedea, în sensul contracarării reformelor adoptate de Cuza. În acest sens, Austria a întreprins, în continuare, numeroase presiuni asupra puterii suzerane, pentru ca Turcia să nu accepte vizita oficială a domnului român, încercând să obțină, prin aceasta, în mod indirect dezaprobarea publică a actului politic de la 2 mai 1864. Cu toate eforturile diplomației austriece, vizita domnească în capitala otomană a avut loc la începutul lunii iunie 1864, impresia deosebită lăsată atât de Cuza cât și de întreaga delegație românească contribuind la creșterea prestigiului statului român și, astfel, la o acceptare tacită a schimbării regimului politic din Principatele Române: „Atențiunile și onorurile ce se dădură și se făcură lui Cuza-Vodă la sosire și în timpul petrecerii sale la Poartă creară Domnului român o atitudine plină de deferență și simpatie pentru sine, de interes și încredere pentru cauza sa, atmosferă care avea să

³⁶ *Ibidem*, p. 5.

³⁷ *Ibidem*, p. 29.

influențeze mult mersul și rezultatul tratativilor sale cu Guvernul otoman în chestiunea loviturii de stat dela 2/14 Mai 1864”³⁸.

Alături de prestața deosebită a domnitorului, care a știut să se ridice la importanța momentului diplomatic, reușita vizitei protocolare de la Constantinopol și implicit a acceptării actului de la 2/14 mai 1864 de puterea suzerană a fost asigurată și prin acțiunile apropiaților Domnului, printre ei numărându-se vechi colaboratori ai lui Cuza încă din perioada de dinainte de unire: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri etc. Cercetările lui Lapedatu, întreprinse în arhive, dezvăluiau, alături de aceștia, un nume inedit al unei personalități politice, Baligot de Beyne, care a contribuit mult la succesul diplomatic românesc: „Meritul este al Șefului Cancelariei domnești, omul de excepționale calități, care a fost Baligot de Beyne, secretarul particular al Domnului, și care, printr-o minunată intuiție, neobosită râvnă și incomparabil devotament s-a știut identifica întru atât cu mediul și interesele române [...]. El a fost, se poate zice, cel puțin în chestiunea loviturii de Stat dela 2/14 Mai 1864 adevăratul ministru de externe al lui Cuza-Vodă. Toate acestea și întreaga corespondență privitoare la această chestiune au plecat și au fost făcute de dânsul.[...] Pînă și notele expozeului istoric și politic pe care Domnul avea să-l facă la Constantinopol pentru susținerea cauzei sale sunt făcute și redactate de dânsul”³⁹.

În concluziile studiului său, istoricul Alexandru Lapedatu își manifesta respectul față de generația oamenilor politici aflați în preajma Domnului primei uniri, care au știut, cu tact și diplomație, să protejeze interesele statului român, promovând, cu succes, cauza națională pe plan extern, mai ales în momentele delicate ale istoriei: „Astfel de oameni a avut și România în 1864, când țara, grație capacității și energiei conducătorilor ei, a ieșit cu bine dintr-una din cele mai grave crize de Stat ale istoriei noastre contemporane, criză provocată de supremul interes național, politic și social din acea vreme: liberarea sătenilor de robia clăcii și împroprietărirea lor pe ogoarele muncite de veacuri, liberare ce nu s-ar fi îndeplinit fără acel memorabil azi, 2/14 Mai 1864”⁴⁰. Pasiunea personală pe care Alexandru Lapedatu a manifestat-o, în ultima parte a activității sale istoriografice, pentru domnia și epoca lui Alexandru Ioan Cuza a fost expresia admirației sale pentru personalitățile care, într-o perioadă deosebit de dificilă, au știut să impună interesele naționale celor de grup, perioada fiind similară cu cea a anului 1946, al realizării studiului.

În mod simbolic, ultimul episod al creației științifice realizată în aproape jumătate de secol în care s-a aflat în slujba istoriografiei naționale a

³⁸ *Ibidem*, p. 30.

³⁹ *Ibidem*, p. 46.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 48.

fost reprezentat printr-un studiu dedicat tot perioadei lui Alexandru Ioan Cuza, istoricul elaborând, în anul 1948, o nouă comunicare destinată prezentării în cadrul Academiei Române, cu titlul *Acțiuni conspirative și mișcări revoluționare maghiare și polone în Principatele Române în timpul Domniei lui Alexandru Ioan Cuza*. Datorită excluderii istoricului din cadrul Academiei, abuzul fiind comis de reprezentanții puterii comuniste, comunicarea nu a mai fost prezentată, rămânând până astăzi în stadiul de manuscris, constituind încă o contribuție a specialistului, deosebit de importantă, la cunoașterea epocii domnitorului unificator, din păcate nefructificată de istoriografia românească⁴¹.

⁴¹ Lapedatu, *Amintiri*, p. 268.